

CARACTERÍSTIQUES DE LA LLENGUA POÈTICA DE JERONI PAU

Mariàngela Vilallonga

L'humanista barceloní Jeroni Pau¹, la figura més important del moviment que podríem anomenar humanisme català en llatí, que gaudí del màxim floriment durant la segona meitat del segle XV, va escriure bona part de la seva obra en vers, i és justament un aspecte molt concret de l'estudi d'aquest vessant de la seva producció literària que voldria presentar en aquest article. Em refereixo a l'aspecte lèxic, als tipus de mots que Pau utilitza en les seves composicions.

Jeroni Pau, com a bon humanista que vol ser, fa servir bàsicament un llatí clàssic i pretén en tot moment d'assemblar-se als seus models llatins. Aquesta és una de les característiques més fàcilment evidents quan hom llegeix els poemes del barceloní. I naturalment es fa ben palès en el vocabulari que empra.

¹ Sobre Jeroni Pau hom pot consultar l'article de M.A. VILALLONGA, «Una inscripció de Jeroni Pau a Subiaco», *Faventia* 4/2, 1982, pp. 99-105, en espera de la publicació de la tesi doctoral de la mateixa autora *Vida i obra de Jeroni Pau*, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra 1983, actualment en premsa, on apareix el primer estudi exhaustiu sobre la figura i l'obra del canonge barceloní. Cal, així mateix, tenir present l'article de Marc MAYER, «Una biografia de Jeroni Pau en un manuscrit de la Biblioteca Universitària de Barcelona», *Faventia* 1/1, 1979, pp. 113-118, on l'autor recull de manera sintètica la bibliografia més important i més completa, fins aquell moment, sobre la figura del barceloní.

La segona característica que s'evidencia ràpidament, i que és conseqüència de la seva condició de canonge i de curial, és la seva predisposició vers la utilització de mots del llatí cristià, ja siguin de nou encunyament, ja siguin mots clàssics amb el contingut canviat i adequat a la nova situació i necessitats. Aquests són els trets més distintius del lèxic de la poesia de Pau, i d'altra banda no ens han de sorprendre, sinó que són lògics en un autor de la segona meitat del segle XV, format a Itàlia i amb un càrrec a la cúria vaticana.

D'un total de vint-i-dues composicions poètiques de diversa extensió, integrades per 739 versos, repartits entre hexàmetres i dístics elegíacs, l'autor barceloní presenta un sol *hapax legomena* al poema XXII, 63: és el mot *ignicolae*. Es tracta d'un adjectiu compost, del tipus d'altres que apareixen en els poemes de Pau amb formació semblant, com és ara: *christicolae* a XXII, 128 o *caelicolae* a XXII, 387, els quals són construïts amb el mateix sufix. La freqüència d'aparició d'aquests adjectius explica que l'autor barceloní, en un moment determinat, gosi crear un mot no testimoniats a la literatura llatina clàssica, ni a la cristiana, però sí en època medieval, per indicar quelcom sense nom concret o prou il·lustratiu. Aquest tipus d'adjectius són molt freqüents a la literatura cristiana; vegeu, per exemple, Prudenci, *Sym.* I, 491 *Christicolae*; I, 617 *sacricolis*; II, 521 *Appenninicolam*; II, 525 *siluicolae*. D'altres adjectius compostos els trobem regularment als poemes no solament de Pau, sinó dels humanistes italians i ja dels poetes medievals, que sentien una predilecció especial per aquests mots. En el cas que ens ocupa, el mot nou, format per Pau, designarà els habitants de Caldea, adoradors del foc/sol.

Entre els mots rars emprats per Pau en els seus poemes, a més de l'anterior, mereixen ser destacats alguns que no són utilitzats en poesia, sinó sempre únicament en prosa; són els següents:

— *citeria* (XXII, 296): mot testimoniats exclusivament per Cató en els comentaris de Festus (P. Festus, 59) i que Calepinus² defineix així: «effigies quaedam arguta, et loquax, ridiculi gratia, quae in pompa uehi Romae solebat, quasi pica loquax». Certament, Pau en aquesta ocasió no pren el mot en sentit de burla, i li dóna el significat de medalló.

² CALEPINUS, *Lexicon Latinum*, Pàdua 1758, s. u.

— *glans* (XXI, 14): és un mot clàssic però amb una significació diversa de l'habitual en llatí i que correspon al nom d'una llei del *Corpus Iuris Ciuilis*, definida així per Nebrija³: «Glans complura significat, sed significatus deducuntur ab arboris glande, cuius tredecim genera ponit Plinius. Iurisconsultus tamen latius deffinit glandis appellationem in titulo qui est De Glande Legenda, 1. prima: Glandis inquit, nomine omnes fructus continentur (D. 43, 28, 1, 1). Item de uerborum significatione, 1. Qui uenenum (D. 50, 236, 1). Item L. Sylua (*Ibid.*, 30, 4).

— *percelebratus* i *percelebratius* (XX, 26 i X, 13 respectivament): mots emprats per Ciceró⁴ i per Arnobi. És curiós de fer notar com Pau forma un comparatiu a partir d'un participi i no d'un adjectiu; aquesta forma comparativa no és testimoniada enlloc.

— *crasso* (XXII, 32): és un verb que només apareix catalogat en prosa i no en vers. A part d'això, no fou emprat en llatí clàssic; els testimonis que conservem són d'Apuleu⁵ i d'Ammià Marcel·lí⁶. Resulta, doncs, inusitada la seva aparició en un dels poemes de Pau.

— *tutrix* (XXII, 292): en la seva forma femenina fou emprat només en prosa i per autors tardans: Fulgenci i en el còdex Justinian; així, doncs, és un mot que a Pau se li va escapar del seu vocabulari jurídic.

— *paccatrix* (XXII, 293): mot no testimoniada en la seva forma femenina.

D'altres mots dignes de menció per la seva raresa en els autors clàssics són, per exemple:

— *asseclam* (XXII, 331): testimoniada solament per Juvenal IX, 18, en poesia. És més freqüent en prosa; el podem llegir a Ciceró⁷, Nepos⁸ o Livi⁹.

— *uocito* (XIX, 3): és un verb utilitzat en la poesia de Lucreci¹⁰ i Prudenci¹¹, però és força més emprat en la prosa.

³ C.H. NÚÑEZ, *Nebrija. Léxico de derecho civil*, Madrid 1944, p. 286.

⁴ CICERÓ, *Verr.* 5, 81; *Cael.* 69.

⁵ APULEU, *Met.* 3, 24.

⁶ AMMIÀ MARCEL·LÍ, 19, 4, 6.

⁷ CICERÓ, *Verr.* 1, 65.

⁸ NEPOS, *Att.* 6, 4.

⁹ LIVI, V, 11, 2.

¹⁰ LUCRECI, VI, 298.

¹¹ PRUDENCI, *Sym.* I, 301.

— *castrantis* (XXII, 198): són els autors del llatí post-clàssic els que l'empren en poesia: Juvenal, Marcial i Claudià; tots tres influïren molt fortament l'autor barceloní i és en certa manera lògic que aquest mot es trobi en algun dels seus poemes.

— *est operae pretium* (XIX, 2): crec que val la pena d'esmentar aquí i ara aquest grup de mots, més propis de la prosa que de la poesia, i que Pau emprà en un dels seus poemes, seguint Plaute¹², Juvenal¹³ i Prudenci¹⁴, els únics poetes que inclouen aquesta perífrasi en les seves obres.

Un bloc important, en parlar del lèxic emprat per Pau en els seus poemes, el formen els mots propis de la literatura cristiana, que naturalment són presents en l'obra dedicada a sant Agustí, per citar-ne un sol exemple. La major part d'aquests mots són ja emprats en l'època clàssica, però aquí s'apliquen amb un sentit concret i diferent del que tenien; alguns són mots nous que els autors cristians formaren per donar nom a objectes, persones o situacions també noves. Vegem-ne alguns exemples dels dos tipus, no tots, perquè fóra excessiu:

— *daemonicum* (XXII, 265): mot emprat a partir de Tertul·lià¹⁵ per tots els autors cristians.

— *christicolae* (XXII, 128): mot compost, de formació clàssica, per anomenar els nous homes adoradors de Crist.

— *sectator* (VIII, 9): mot no emprat en poesia en l'època clàssica, només en prosa; i en canvi d'ús freqüent en la poesia cristiana: Prudenci, *Cath.* 7, 108; P. Nola 28, 493; Fort. III, 19, 13. De la mateixa arrel:

— *secta* (XXII, 30): mot que canvià el seu significat clàssic i passà a designar les sectes religioses en llatí cristià: Prudenci, *Peri.* 5, 183; Eugeni, 1, 3. Amb significat semblant:

— *phalanx* (XXII, 31): mot que ja no designa un batalló d'infanteria, sinó una multitud seguidora d'alguna heretgia.

— *tyara* (X, 46) o *sacraria* (X, 55): són exemples de mots que designaven objectes relacionats amb la religió romana i, per tant, pagana, que són emprats per indicar els mateixos objectes, però de la religió cristiana. De la mateixa manera:

¹² PLAUTE, *Mil.* 31 i *Poen.* 1174.

¹³ JUVENAL, 14, 281.

¹⁴ PRUDENCI, *Apoth.* 957.

¹⁵ TERTULLIÀ, *Res carn.* 58.

— *caelicolae* (XXII, 387) i *tonantis* (X, 55): ja no designen Júpiter i els déus romans, sinó Déu i els sants dels cristians, encara que els mots siguin totalment clàssics.

— *pontificis* (XXII, 3): ja no és el sacerdot que sacrificava als déus de l'Olimp, sinó el bisbe, autoritat dels cristians.

— *scissuras* (XXII, 25): ja no és simplement un tall, una separació, és una escissió de membres de l'església que se separen del *dogmate*.

— *dogmate* (XXII, 25): que esdevé el dogma, la doctrina fonamental incontestada de Crist.

Crec que els exemples adduïts són prou característics i tenen prou entitat per a poder representar el lèxic cristià de Pau. No considero necessari insistir més en aquest aspecte i sobre aquest punt.

Podem parlar també en l'obra de Pau d'un lèxic propi de la poesia amorosa, naturalment en els poemes que dedica a l'estimada o en el *Triumphus de cupidine*; així, veiem mots amb ple bagatge eròtic i que han format part del codi de la literatura amorosa, des de la literatura romana, emprats amb tot el seu significat per Pau: *amor* XX, 3, 8, 30, 46, 53; XVII, 7, 12; XVI, 17; *flammas*, XX, 3, 21; *igne* XX, 4, 49; *Venus* XX, 4, XVII, 8; *Cupido* XX, 11; XVI, 16; *iugo* XX, 6; *catenae* XX, 7; *puella* XVI, 4; *furor* XX, 9; *telis* XX, 11, 29. Són suficients aquests exemples per a demostrar el domini de Pau en el camp de l'elegia amorosa.

Així mateix, un dels seus poemes dedicats a l'estimada (XVII, *Maestus eram...*) és una descripció magnífica d'un *locus amoenus* en la més pura tradició bucòlica i amorosa. Apareixen els tòpics característics: bosc (*nemus*), cant d'ocells (*auium cantus*), valls (*uallibus*), murmuri d'aigües esvalotades de fonts o rierols (*irritae murmur aquae*), arbres que ofereixen fresca obaga (*alnus*). Només hi manca l'oratjol perquè sigui completa la descripció d'aquest *locus amoenus* que imita els de Virgili, Ovidi, Estaci o Claudià.

Per acabar ja amb aquest estudi del lèxic dels poemes de Pau, voldria assenyalar l'ús que el nostre autor fa de termes grecs llatinitzats: *hydrops* (XXII, 272), *chelis* (XXII, 3; XXI, 40), *chaos*, (VI, 13), *chorus*, (X, 8; II, 10), *labyrinthus* (VI, 12) són alguns dels hel·lenismes que podem llegir en les seves composicions poètiques.

És notable també l'erudició mitològica que demostra Pau al llarg dels seus versos, amb la qual cosa manifesta el seu interès

de conservar el marc idoni per a l'ambient pagà i clàssic de les seves composicions de contingut i caràcter primordialment literari. Vegem-ne alguns exemples:

Achilles	(XVIII, 5)
Aeolus	(II, 9)
Athlas	(XXII, 193)
Bacchus	(XVI, 13)
Berecynthia mater	(XXII, 185)
Caron	(XVI, 8)
Cressus	(VIII, 8)
Cupido	(XVI, 16; XXI, 11)
Dryas	(XVII, 9)
Eacida	(XX, 26)
Enyo	(XXI, 47)
Faunus	(XXII, 192)
Geryon	(XXII, 324)
Helene	(XX, 23)
Iason	(VIII, 8)
Iuno	(XXII, 186)
Iuppiter	(VII, 2; III, 5; X, 60; XXII, 189; Corniger Hammon)
Lerna	(XXII, 324)
Mars	(X, 39; XXII, 296)
Mercurius	(X, 60)
Minerua	(XXI, 21; IV, 3; Pallas)
Neptunus	(II, 9)
Nereyda	(II, 10)
Nestoris	(X, 67)
Numa	(I, 1)
Orpheus	(XXII, 56)
Phoebus	(IV, 3; X, 43)
Priamus	(XX, 24)
Pyerides	(XXI, 57)
Saturnus	(XXII, 188; X, 61)
Sybilla	(XXII, 62)
Tartara	(XXII, 34)
Thalia	(XXI, 45)
Titan	(XXII, 93)
Tryuia	(XXII, 193)
Venus	(XVII, 8; XX, 4)

Hom pot comprovar en la llista anterior com Pau emprà indiferentment el nom llatí o el nom grec dels déus, i com molts dels personatges que apareixen són del món grec. Així mateix Pau esmenta llocs freqüents en poesia, com és ara: *Helycon* (XXI, 60) o *Parnassus* (XXI, 18) o *Castalius amnis* (XXI, 26) o *Phlegethon* (XXII, 269), o bé *Olympus* (XXII, 320), *Orcus* (XXII, 318) o les Muses: *Camoena* (XXII, 312) i *Thalia* (XXII, 9). Un catàleg força extens de *topica* i de personatges de la mitologia que fan de Jeroni Pau un bon poeta humanista.

Finalment haig de dir en favor de Pau que és un bon versificador i rarament emprà mots per acabar d'omplir l'hexàmetre o el pentàmetre; no els necessita. Així, doncs, totes i cadascuna de les paraules tenen el seu lloc precís en el poema.